e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

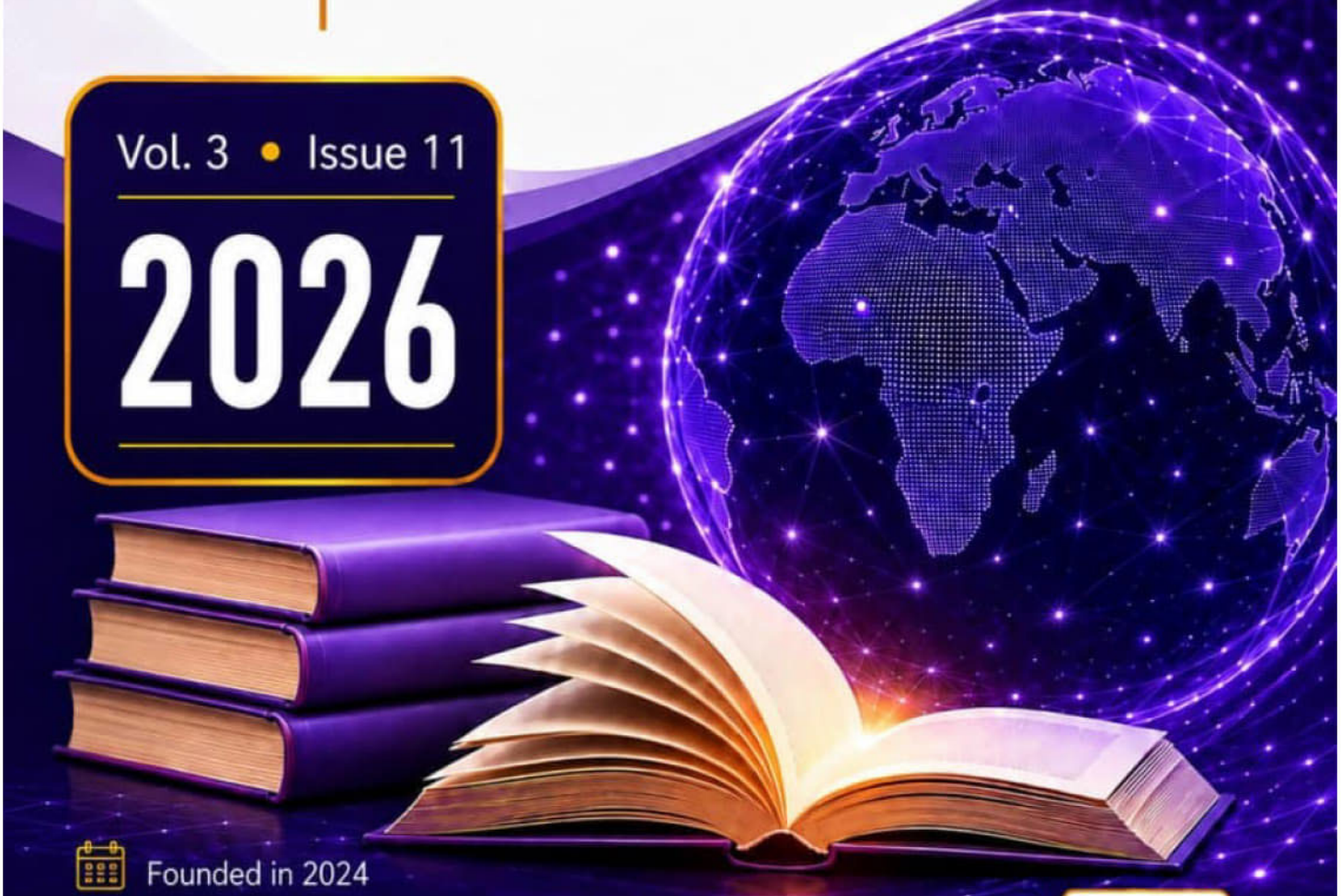
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/tzwrx550

MAKTABGACHA YOSHDAGI MOTOR ALALIYALI BOLALARDA KOMMUNIKATIV JARAYONLARNI RIVOJLANTIRISH: ZAMONAVIY LOGOPEDIK YONDASHUVLAR TAHLILI

G‘aniyeva Zilola Komil qizi
Navoiy davlat universiteti, o‘qituvchi.
e-mail: gzilola48@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0005-9381-1690

Annotatsiya.
Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi motor alaliyali bolalarda kommunikativ jarayonlarni shakllantirish va rivojlantirishning psixologik-pedagogik hamda logopedik asoslari tahlil qilinadi. Motor alaliyaning nutqiy rivojlanishga ta’siri, bolalarning muloqotga kirishish, o‘z fikrini ifodalash, nutqiy tashabbus ko‘rsatish va ijtimoiy munosabatlarda ishtirok etish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda o‘yin texnologiyalari, multimodal yondashuv, muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya vositalari, interaktiv mashg‘ulotlar hamda oilaga yo‘naltirilgan logopedik yordamning ahamiyati ochib beriladi. Korreksion ishlarning samaradorligini ta’minlashda individual yondashuv, nutqiy va nutqsiz kommunikatsiya vositalarining o‘zaro uyg‘unligi hamda ijtimoiy muhitning o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: motor alaliya, maktabgacha yosh, kommunikativ jarayon, nutqiy rivojlanish, logopedik korreksiya, kommunikativ kompetensiya, muqobil kommunikatsiya, interaktiv texnologiya, nutqiy tashabbus, ijtimoiy moslashuv.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С МОТОРНОЙ АЛАЛИЕЙ: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЛОГОПЕДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

Ганиева Зилола Комил кизи
Навоийский государственный университет, преподаватель.

Аннотация.
В данной статье анализируются психолого-педагогические и логопедические основы формирования и развития коммуникативных процессов у детей дошкольного возраста с моторной алалией. Рассматривается влияние моторной алалии на речевое развитие, а также возможности детей вступать в общение, выражать собственные мысли, проявлять речевую инициативу и участвовать в социальных взаимодействиях. Особое внимание уделяется значению игровых технологий, мультимодального подхода, средств альтернативной и дополнительной коммуникации, интерактивных занятий и семейно-ориентированной логопедической помощи в развитии коммуникативной компетенции. Обосновывается роль индивидуального подхода, согласованного использования речевых и неречевых средств коммуникации, а также социальной среды в обеспечении эффективности коррекционной работы.

Ключевые слова: моторная алалия, дошкольный возраст, коммуникативный процесс, речевое развитие, логопедическая коррекция, коммуникативная компетенция, альтернативная коммуникация, интерактивные технологии, речевая инициатива, социальная адаптация.

DEVELOPING COMMUNICATIVE PROCESSES IN PRESCHOOL CHILDREN WITH MOTOR ALALIA: AN ANALYSIS OF MODERN SPEECH THERAPY APPROACHES

G‘aniyeva Zilola Komil qizi
Navoi State University, Lecturer.

Abstract.
This article analyzes the psychological, pedagogical, and speech therapy foundations of the formation and development of communicative processes in preschool children with motor alalia. It examines the impact of motor alalia on speech development, as well as children's abilities to initiate communication, express their thoughts, demonstrate verbal initiative, and participate in social interactions. Particular attention is given to the importance of play-based technologies, multimodal approaches, augmentative and alternative communication (AAC) tools, interactive activities, and family-centered speech therapy in developing communicative competence. The article substantiates the role of individualized approaches, the coordinated use of verbal and nonverbal communication methods, and the social environment in ensuring the effectiveness of speech and language intervention.

Keywords: motor alalia, preschool age, communicative processes, speech

ISSN 3060-5059 (Online)

development, speech therapy intervention, communicative competence, alternative communication, interactive technologies, verbal initiative, social adaptation.

Kirish. Nutq insonning ijtimoiy munosabatlarga kirishishi, o‘z ehtiyojlari, istaklari, his-tuyg‘ulari va fikrlarini ifodalashini ta’minlovchi muhim psixologik hamda kommunikativ vositadir. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida nutqning rivojlanishi bolaning bilish faoliyati, ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishi, tengdoshlari va kattalar bilan munosabat o‘rnatishi uchun muhim shart hisoblanadi. Mazkur davrda shakllanadigan kommunikativ ko‘nikmalar keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish, mustaqil faoliyat va ijtimoiy moslashuvning asosini tashkil etadi.

Nutqiy rivojlanishida jiddiy qiyinchiliklar kuzatiladigan bolalar orasida motor alaliyali bolalar alohida pedagogik yondashuvni talab etadi. Motor alaliya bolaning eshitish qobiliyati saqlangan va nutqiy rivojlanish uchun zarur intellektual imkoniyatlari mavjud bo‘lgan holatlarda ham nutqni ishlab chiqish hamda ifodalash jarayonlarining rivojlanmaganligi bilan tavsiflanadigan murakkab nutq buzilishidir. Bunda nutqning fonetik-fonematik, leksik va grammatik tarkibiy qismlarini egallashda turli darajadagi qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin.

Motor alaliyali bolalarda muammo faqat tovushlarni talaffuz qilish yoki so‘z boyligining cheklanganligi bilan chegaralanmaydi. Ularning muloqotga kirishish, suhbatni boshlash, savollarga javob berish, o‘z ehtiyojlarini mustaqil ifodalash va kommunikativ vaziyatga mos ravishda nutqiy vositalardan foydalanish imkoniyatlari ham cheklanishi mumkin. Shu sababli logopedik korreksiyaning asosiy vazifasi faqat nutqiy birliklarni shakllantirish emas, balki bolaning kommunikativ faolligi va muloqotdagi mustaqilligini rivojlantirishdan iborat bo‘lishi lozim.

Bugungi kunda maxsus pedagogika va logopediya amaliyotida kommunikativ yondashuv, faoliyatga asoslangan ta’lim, multimodal kommunikatsiya, o‘yin texnologiyalari hamda oilaviy hamkorlikka asoslangan korreksion metodlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu yondashuvlar motor alaliyali bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda muloqot ehtiyojini faollashtirish, nutqiy tashabbusni rag‘batlantirish va kundalik hayotda kommunikativ ko‘nikmalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi motor alaliyali bolalarda kommunikativ jarayonlarni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish, zamonaviy logopedik yondashuvlarning mazmunini ochib berish hamda korreksion-pedagogik ishlarni takomillashtirishga doir metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Motor alaliyali bolalarda nutqiy va kommunikativ rivojlanish masalalari maxsus pedagogika, psixolingvistika, neyropsixologiya hamda logopediya fanlari kesishmasida o‘rganiladi. Mazkur muammoning nazariy asoslarini yoritishda L.S. Vigotskiyning nutq va tafakkur o‘rtasidagi munosabatlar, bolaning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqasi hamda rivojlanish jarayonida kattalar ko‘magining ahamiyatiga oid qarashlari muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning yondashuvida nutq bolaning alohida shakllanadigan qobiliyati emas, balki ijtimoiy munosabatlar va faoliyat jarayonida rivojlanadigan psixologik vosita sifatida talqin etiladi.

R.Ye. Levina tomonidan ishlab chiqilgan nutq buzilishlarini tizimli o‘rganish tamoyili alaliyali bolalarning nutqiy rivojlanishidagi kamchiliklarni alohida tovush yoki so‘z darajasida emas, balki fonetik-fonematik, leksik, grammatik va kommunikativ tarkibiy qismlarning o‘zaro bog‘liqligida tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur yondashuv logopedik diagnostika va korreksion ishlarni bolaning nutqiy imkoniyatlariga muvofiq tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalasiga bag‘ishlangan zamonaviy izlanishlarda verbal va noverbal kommunikatsiya vositalarini rivojlantirish, kompleks logopedik ta’sirni tashkil etish hamda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalalari yoritiladi. Bunday yondashuvda kommunikativ rivojlanish nutqiy birliklarni o‘zlashtirish bilangina chegaralanmay, turli aloqa vositalaridan foydalanish imkoniyatlari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi.

Motor alaliyali bolalarda nutqning leksik tomonini shakllantirishga oid tadqiqotlarda faol va passiv lug‘atni kengaytirish, so‘z birikmalari va gap tuzilmalarini o‘zlashtirish hamda dialogik va monologik nutqni rivojlantirish bosqichlari tahlil qilinadi. Ushbu qarashlar kommunikativ rivojlanishni til tizimining tarkibiy qismlari bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Noverbal kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda yuz ifodasi, imo-ishora, ohang va boshqa noverbal vositalarning muloqot jarayonidagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Bola og‘zaki nutq orqali fikrini yetarli darajada ifodalay olmagan vaziyatlarda ham kommunikativ ehtiyojlarini bildirish va suhbatdosh bilan o‘zaro munosabatga kirishish imkoniyatlarini rivojlantirish zarur.

Shunday qilib, mavjud ilmiy qarashlar motor alaliyali bolalarda kommunikativ jarayonlarni rivojlantirish ko‘p komponentli pedagogik jarayon ekanligini ko‘rsatadi. Biroq nutqiy birliklarni shakllantirish, noverbal vositalardan foydalanish, kommunikativ tashabbusni kuchaytirish va real ijtimoiy vaziyatlarda muloqotga kirishish ko‘nikmalarini yagona korreksion tizimda birlashtirish masalasi yanada chuqur metodik yondashuvni talab etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan, kommunikativ va individual-differensial yondashuvlar tashkil etadi. Mavzuni o‘rganish jarayonida maxsus pedagogika va logopediyaga oid ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv mezonlarini belgilash hamda korreksion metodlarni tizimlashtirish usullaridan foydalaniladi.

Kommunikativ rivojlanish quyidagi o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlar asosida ko‘rib chiqiladi:

- kommunikativ ehtiyoj va muloqot motivatsiyasini shakllantirish;
- nutqni tushunish va faol lug‘atni rivojlantirish;
- nutqiy tashabbus va mustaqil fikr ifodalashni rag‘batlantirish;

- dialogik muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish;
- verbal va noverbal kommunikatsiya vositalarini uyg‘unlashtirish;
- egallangan ko‘nikmalarni kundalik hayot va ijtimoiy vaziyatlarga ko‘chirish.

Tadqiqotning asosiy tahlil birligi sifatida bolaning faqat nutqiy mahsuloti emas, balki muloqotga kirishish maqsadi, kommunikativ vaziyatni tushunishi, suhbatdoshga munosabati, javob qaytarishi va o‘z tashabbusini namoyon etishi ham belgilanadi.

NATIJALAR

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ rivojlanishning o‘ziga xos xususiyatlari

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ jarayonlarning rivojlanishi bir qator o‘ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Eng avvalo, bola o‘zining ehtiyoj va istaklarini anglagan taqdirda ham ularni og‘zaki shaklda ifodalashda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Natijada muloqot jarayonida imo-ishora, yuz ifodasi, predmetni ko‘rsatish, tovushli reaksiyalar yoki alohida so‘zlardan foydalanish holatlari kuzatiladi.

Bunday bolalarda kommunikativ qiyinchiliklarni faqat nutqning mavjud emasligi yoki cheklanganligi bilan izohlash to‘g‘ri emas. Ayrim hollarda bola suhbatdoshning murojaatini tushunadi, biroq javobni nutqiy shaklda ifodalashda qiynaladi. Boshqa holatlarda esa nutqni tushunish, so‘zlarni farqlash, ko‘rsatmalarni bajarish va kommunikativ vaziyatni anglash jarayonlarida ham qo‘shimcha qiyinchiliklar mavjud bo‘lishi mumkin. Shu bois korreksion ishlar boshlanishidan oldin ekspressiv va impressiv nutq imkoniyatlarini alohida baholash talab etiladi.

Motor alaliyali bolalarning kommunikativ faoliyatida quyidagi qiyinchiliklar uchrashi mumkin:

Nutqiy tashabbusning yetarli darajada shakllanmaganligi: bola mustaqil suhbat boshlash, savol berish yoki istagini bildirish o‘rniga kattalarning savollariga javob berish bilan cheklanishi mumkin.

Dialogik muloqotning rivojlanishidagi qiyinchiliklar: suhbatni davom ettirish, navbat kutish, suhbatdosh fikriga munosabat bildirish va muloqot mavzusini saqlab qolish ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmasligi mumkin.

Leksik va grammatik vositalardan foydalanishdagi cheklanishlar: so‘zlarni kerakli vaziyatda qo‘llash, so‘z birikmalarini tuzish va grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirishdagi qiyinchiliklar fikrni to‘liq ifodalashga to‘sqinlik qiladi.

Kommunikativ vaziyatlarda mustaqillikning cheklanishi: bola yordam so‘rash, tanlov bildirish, rad etish yoki tengdoshlari bilan o‘yin tashkil etishda kattalar ko‘magiga ehtiyoj sezishi mumkin.

Mazkur xususiyatlar logopedik mashg‘ulotlarda bolaning nutqiy imkoniyatlari bilan bir qatorda kommunikativ ehtiyojlarini ham rivojlantirish lozimligini ko‘rsatadi.

Kommunikativ-faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvda nutqni rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida mazmunli muloqot va amaliy faoliyatdan foydalaniladi. Bola muloqotning faol ishtirokchisiga aylanadi. Masalan, “Do‘konga boramiz” o‘yinida mahsulot nomlarini takrorlash bilan cheklanmasdan, kerakli mahsulotni so‘rash, tanlash, xarid qilish va minnatdorchilik bildirish vazifalari beriladi. Logoped bolaning imkoniyatlariga mos ravishda bir so‘zli javoblarni, keyinchalik ikki-uch so‘zli birikmalarni va sodda gaplarni shakllantirishga ko‘maklashadi.

O‘yin texnologiyalariga asoslangan yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati bo‘lgan o‘yinga tayanganligi sababli logopedik korreksiyada syujetli-rolli, didaktik, harakatli va predmetli o‘yinlardan foydalanish uchun samarali metodik imkoniyat yaratadi.

Kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish uchun quyidagi o‘yinlardan foydalanish mumkin:

“Qo‘g‘irchoqni mehmon qilamiz” – salomlashish, taklif qilish, savol berish va javob qaytarish;

“Do‘konda” – predmetni so‘rash, tanlash, nomlash va minnatdorchilik bildirish;

“Nima yo‘qoldi?” – predmet nomlarini eslab qolish va savol-javob qilish;

“Kim nima qilyapti?” – harakatlarni ifodalash va sodda gaplar tuzish;

“Navbat bilan o‘ynaymiz” – navbat kutish, murojaat qilish hamda javob berish;

“Mening kayfiyatim” – his-tuyg‘ularni yuz ifodasi, imo-ishora, rasm va so‘zlar orqali ifodalash.

O‘yinlarning asosiy maqsadi bolaning so‘zlarni yodlab olishi emas, balki ularni muayyan kommunikativ vaziyatda mustaqil qo‘llashiga erishishdir.

Multimodal yondashuvda og‘zaki nutq yuz ifodasi, imo-ishora, predmetli harakatlar, tasvirlar, belgilar va boshqa kommunikativ vositalar bilan uyg‘unlashtiriladi.

ISSN 3060-5059 (Online)

Masalan, bola suv ichishni xohlasa, suv tasvirlangan kartani ko‘rsatishi, predmetga ishora qilishi yoki imkoniyatiga qarab “suv” so‘zini aytishi mumkin. Logoped esa ushbu kommunikativ urinishni “Suv ber”, “Men suv ichaman” kabi og‘zaki nutq namunalari bilan to‘ldiradi.

Muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya (MQK/AAC) vositalaridan foydalanish og‘zaki nutqni rivojlantirishga qarama-qarshi jarayon sifatida qaralmasligi lozim. Aksincha, ular bolaning muloqotga kirishish imkoniyatlarini kengaytiruvchi qo‘shimcha vositalar hisoblanadi. Bunda tasvirli kartalar, kommunikativ jadvallar, predmetli belgilar va zarur hollarda elektron kommunikatorlardan foydalanish mumkin. Vositalar bolaning individual motor, idrok etish va tushunish imkoniyatlariga mos ravishda tanlanishi kerak.

Zamonaviy logopedik amaliyotda interaktiv taqdimotlar, elektron tasvirlar, animatsiyalar, audio materiallar va ta’limiy dasturlardan foydalanish bolaning diqqatini jalb etish, predmet va harakatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirish, lug‘atni boyitish hamda kommunikativ vaziyatlarni modellashtirishga yordam beradi. Biroq raqamli vositalar jonli muloqotning o‘rnini bosmasligi, balki logoped va bola o‘rtasidagi bevosita hamkorlikni kuchaytiruvchi yordamchi metodik vositalar sifatida qo‘llanilishi kerak.

Kommunikativ ko‘nikmalarni faqat logopedik mashg‘ulotlar doirasida rivojlantirish yetarli emas. Bola o‘zlashtirgan nutqiy vositalardan oilaviy muhitda, tengdoshlari bilan o‘yinda va kundalik faoliyatda foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.

ISSN 3060-5059 (Online)

Ota-onalarga bola bilan mazmunli suhbat tashkil etish, uning kommunikativ tashabbusini rag‘batlantirish, javob berishi uchun vaqt ajratish, kundalik faoliyatda predmet va harakatlarni nomlash, imo-ishoralari va boshqa kommunikativ urinishlarini qo‘llab-quvvatlash tavsiya etiladi.

MUHOKAMA

Motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarni quyidagi shartli bosqichlarda tashkil etish mumkin. Bosqichlar bolaning yoshiga emas, avvalo, uning individual nutqiy va kommunikativ imkoniyatlariga qarab belgilanadi.

Birinchi bosqich — kommunikativ ehtiyojni shakllantirish: bola bilan emotsional aloqa o‘rnatish, uni birgalikdagi faoliyatga jalb etish, predmetlar va o‘yinlarga qiziqishini aniqlash, muloqotga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytirish.

Ikkinchi bosqich — verbal va noverbal vositalarni rivojlantirish: imo-ishoralar, predmetli harakatlar, tasvirli kartalar, tovushlar, bo‘g‘inlar va dastlabki so‘zlardan kommunikativ maqsadda foydalanish.

Uchinchi bosqich — faol nutqiy muloqotni shakllantirish: faol lug‘atni kengaytirish, so‘z birikmalari va sodda gaplar tuzish, savol-javob va dialogik nutqni rivojlantirish.

To‘rtinchi bosqich — kommunikativ ko‘nikmalarni umumlashtirish: o‘zlashtirilgan ko‘nikmalarni oilada, maktabgacha ta’lim tashkilotida, tengdoshlar bilan o‘yinlarda va kundalik ijtimoiy vaziyatlarda qo‘llash.

Bosqichlar qat’iy ketma-ketlikda va bir-biridan ajratilgan holda amalga oshirilmasligi lozim. Ayrim bolalarda noverbal kommunikatsiya bilan bir vaqtda so‘zlar va sodda gaplarni shakllantirish ishlari olib borilishi mumkin. Shuning uchun korreksion jarayon bolaning rivojlanish dinamikasiga muvofiq moslashtirib boriladi.

Logopedik korreksiya samaradorligini aniqlashda faqat talaffuzning yaxshilanishi yoki faol lug‘at hajmining ortishi bilan cheklanib qolmaslik zarur. Bolaning muloqot jarayonida qanchalik mustaqil ishtirok etayotgani ham muhim baholash ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Baholash mezoni	Kuzatiladigan ko‘rsatkich
Kommunikativ tashabbus	Mustaqil murojaat qilish, muloqotni boshlash
Nutqni tushunish	Ko‘rsatma va savollarni anglash
Verbal ifoda	So‘z, so‘z birikmasi va gaplardan foydalanish
Noverbal ifoda	Imo-ishora, yuz ifodasi va tasvirlardan foydalanish
Dialogik muloqot	Savol-javob, navbat almashish, suhbatni davom ettirish
Ijtimoiy kommunikatsiya	Tengdoshlar va kattalar bilan muloqotga kirishish

Baholash natijalari boshlang‘ich diagnostika, oraliq kuzatuv va yakuniy baholash orqali qiyoslanishi mumkin. Bunda bolaning individual rivojlanish sur’ati, kommunikativ vaziyatlarning murakkabligi va mustaqil muloqot qilish darajasi hisobga olinadi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ jarayonlarni rivojlantirishda mashg‘ulotlar bolaning kundalik ehtiyojlari va real hayotiy vaziyatlariga yaqinlashtirilishi lozim. Quyida logopedik amaliyotda foydalanish mumkin bo‘lgan namunaviy mashg‘ulotlar mazmuni keltiriladi.

Mashg‘ulot nomi	Asosiy maqsad	Kutiladigan kommunikativ harakat
“Menga kerak”	Ehtiyojni ifodalash	Predmetni so‘rash
“Kim keldi?”	Murojaat va javobni shakllantirish	Savol-javob
“Birgalikda quramiz”	Hamkorlikdagi muloqot	So‘rash, taklif qilish
“Rasm asosida hikoya”	Lug‘at va gap tuzishni rivojlantirish	Voqeani ifodalash
“Men nimani tanlayman?”	Mustaqil tanlovni rivojlantirish	Istak va munosabat bildirish
“Mehmon kutamiz”	Ijtimoiy muloqot qoidalarini o‘zlashtirish	Salomlashish, taklif qilish, minnatdorchilik

Masalan, “Birgalikda quramiz” mashg‘ulotida bola va logoped qurilish kublaridan uy yasaydilar. Logoped bolaga

“Qizil kubni ber”, “Yana bitta kerak”, “Uy quramiz” kabi nutqiy namunalarni taklif etadi. Bola dastlab predmetni ko‘rsatish yoki imo-ishora orqali murojaat qilishi, keyinchalik alohida so‘zlar va sodda gaplardan foydalanishi mumkin. Mashg‘ulotning asosiy natijasi qurilgan predmet emas, balki birgalikdagi faoliyat davomida yuzaga kelgan kommunikativ harakatlar hisoblanadi.

“Men nimani tanlayman?” mashg‘ulotida bolaga ikki yoki uchta predmet, o‘yinchoq yoxud tasvir taklif etiladi. Bola o‘ziga yoqqan variantni ko‘rsatish, nomlash yoki sodda gap orqali tanlovini bildiradi. Bu usul uning kommunikativ mustaqilligi, qaror bildirish va muloqotda faol ishtirok etish imkoniyatlarini rivojlantirishga yo‘naltiriladi.

Kommunikativ rivojlanishning dastlabki bosqichlarida bolaning imo-ishora, nigoh yoki tasvir orqali bildirgan javobi ham mazmunli kommunikativ harakat sifatida qabul qilinishi zarur. Logopedning vazifasi mavjud imkoniyatlarni kengaytirish va ularni bosqichma-bosqich yanada murakkab kommunikativ shakllar bilan boyitishdan iborat.

Nazariy manbalar va zamonaviy logopedik yondashuvlarning qiyosiy tahlili motor alaliyali bolalarda kommunikativ jarayonlarni rivojlantirishda bir nechta muhim metodik tamoyillarni ajratib ko‘rsatish imkonini beradi.

Kommunikativ rivojlanishni faqat og‘zaki nutqning shakllanishi bilan tenglashtirish mumkin emas. Bola nutqiy vositalarni to‘liq egallamaguncha ham muloqotga kirishish, tanlov bildirish, yordam so‘rash va o‘z munosabatini ifodalash imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.

Logopedik mashg‘ulotlarda nutqiy faoliyatni tabiiy kommunikativ vaziyatlar bilan bog‘lash zarur. Alohida so‘zlarni takrorlash, predmetlarni nomlash va tovushlarni talaffuz qilish mashqlari real muloqot vazifalari bilan uyg‘unlashtirilgandagina ularning amaliy ahamiyati ortadi.

Korreksion jarayonning uzluksizligi muhim ahamiyatga ega. Logoped, tarbiyachi, psixolog va ota-onalarning hamkorligi natijasida bola turli muhitlarda kommunikativ ko‘nikmalarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llashda bolaning individual xususiyatlari ustuvor ahamiyatga ega bo‘lishi kerak. Tasvirli kartalar, kommunikativ jadvallar va interaktiv vositalar bolaning muloqot imkoniyatlarini kengaytiruvchi pedagogik vositalardir.

Mazkur tahlil asosida kommunikativ korreksiyaning yaxlit modeli taklif etiladi: diagnostik bosqichda nutqiy, psixologik va kommunikativ imkoniyatlar aniqlanadi; motivatsion bosqichda muloqotga bo‘lgan ehtiyoj va tashabbus shakllantiriladi; korreksion-rivojlantiruvchi bosqichda verbal, noverbal, o‘yin va multimodal kommunikatsiya rivojlantiriladi; ijtimoiy-amaliy bosqichda ko‘nikmalar kundalik hayotga ko‘chiriladi; natijaviy baholash bosqichida esa kommunikativ mustaqillik, tashabbuskorlik va ijtimoiy muloqot dinamikasi aniqlanadi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi motor alaliyali bolalarda kommunikativ jarayonlarni rivojlantirish maxsus pedagogika va logopediyaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘tkazilgan nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ushbu toifadagi bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar faqat tovush talaffuzi, lug‘at boyligi yoki grammatik tuzilmani shakllantirishga qaratilmasligi, balki bolaning mustaqil muloqotga kirishishi va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishini ta’minlashi lozim.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ rivojlanish nutqiy, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri asosida kechadi. Shu sababli logopedik diagnostikada bolaning nutqiy imkoniyatlari bilan bir qatorda kommunikativ ehtiyoji, muloqotga kirishish faolligi va noverbal ifoda vositalaridan foydalanish darajasi ham baholanishi zarur.

Kommunikativ faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv bolaning nutqiy birliklarni real muloqot vaziyatlarida o‘zlashtirishiga imkon yaratadi. Bunda o‘yin, kundalik faoliyat va hamkorlikdagi topshiriqlar asosiy metodik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Multimodal kommunikatsiya vositalaridan foydalanish og‘zaki nutqi cheklangan bolalarning muloqot imkoniyatlarini kengaytiradi. Imo-ishoralar, tasvirli kartalar, kommunikativ jadvallar va elektron vositalar bolaning ehtiyojlarini mustaqil ifodalashiga ko‘maklashadi.

Oilaga yo‘naltirilgan logopedik yordam korreksion jarayonning muhim tarkibiy qismidir. Ota-onalarning kundalik muloqotda tegishli kommunikativ strategiyalardan foydalanishi mashg‘ulotlarda shakllangan ko‘nikmalarning tabiiy sharoitda mustahkamlanishiga yordam beradi.

Kommunikativ rivojlanish samaradorligini baholashda bolaning nutqiy mahsuloti bilan birga mustaqil murojaat qilishi, savol berishi, javob qaytarishi, tanlov bildirishi, suhbatni davom ettirishi va tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi kabi ko‘rsatkichlar ham asosiy mezonlar sifatida olinishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. – Москва: Национальное образование, 2016. – URL: https://www.marxists.org/russkij/vygotsky/1934/thinking-speech.pdf.

2. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии. – Москва: Просвещение, 1968. – URL: http://library.sgu.ru/vytrvyst/11_10_19.pdf.

3. Соботович Е. Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции (дети с нарушением интеллекта и моторной алалией). – Москва: Классик стиль, 2003. – 160 с. – URL: https://pedlib.ru/Books/2/0208/index.shtml.

4. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. – Київ, 2017. – URL: https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/9a1b5c81-30ac-45a7-afca-73e4ac59b0c0.

5. Марченко І. С., Засунько І. О. Науково-теоретичні основи проблеми комунікативного розвитку дітей із алалією // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. – 2017. – Вип. 33. – С. 36–42.

6. Hnoievska J., Artimonova T. Formation of the Lexical Component of Speech in Children with Motor Alalia //

ISSN 3060-5059 (Online)

Scientific Journal of Dragomanov Ukrainian State University. Series 19. Special Education and Psychology. – 2025. – Issue 48.

7. Ajimova Z. G. The Development of Communication Skills in Children with Motor Alalia // Science and Society. – 2026. – № 2–3. – P. 3–5. – URL: https://journal.ndpi.uz/ss/en/article/view/2026-2-3-001.

8. Формирование невербальных коммуникативных навыков при моторной алалии // Общество и инновации – Society and Innovations. – 2025. – Специальный выпуск. – С. 337–342. – URL: https://inscience.uz/index.php/socinov/article/view/5573.

9. Neumann K., Kauschke C., Fox-Boyer A., Lüke C., Sallat S., Kiese-Himmel C. Clinical Practice Guideline: Interventions for Developmental Language Delay and Disorders // Deutsches Ärzteblatt International. – 2024. – Vol. 121. – P. 155–162. – DOI: https://doi.org/10.3238/arztebl.m2024.0004. – URL: https://www.aerzteblatt.de/pdf/di/121/5/m155.pdf.

10. Pennington L., Akor W. A., Laws K., Goldbart J. Parent-Mediated Communication Interventions for Improving the Communication Skills of Preschool Children with Non-Progressive Motor Disorders // Cochrane Database of Systematic Reviews. – 2018. – Issue 7. – URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6513435/.